

İNCƏSƏNƏT

ƏLİ QƏHRƏMANOV

AMEA Naxçıvan Bölməsi

E-mail: aliqehreman@yanoo.com

İBRAHİM HƏMZƏYEV: SƏHNƏDƏ KEÇƏN ÖMÜR

Məqalədə görkəmli səhnə ustası, istedadlı rejissor və aktyor İbrahim Həməzəyevin ömür və sənət yoluna nəzər salınır, onun səhnə fəaliyyətinin özünəməxsus cəhətləri vurğulanır, həmçinin Naxçıvan teatrının formalaşmasında, repertuarın zənginləşməsində, tamaşaların uğurlu alınmasında xidmətlərindən bəhs olunur. Quruluş verdiyi tamaşaların məziyyətləri, uğurlu səhnə taleyi diqqət mərkəzinə çəkilir.

Açar sözlər: Naxçıvan teatri, İbrahim Həməzəyev, baş rejissor, aktyor, səhnə, direktor.

Təkrarolunmaz istedadına və səhnə fəaliyyətinə görə teatr ictimaiyyətinin hörmətini qazanan Azərbaycanın xalq artisti İbrahim Həməzəyev xarakterik bir aktyor, rejissor kimi şərəfli ömür, şöhrətli yaradıcılıq yolu keçmişdir. Quruluş verdiyi tamaşaların, yaratdığı obrazların varlığını, həyata, dövrə, ətrafa, insanlara münasibətini və onların daxili psixoloji baxışlarını söz-söz, cümlə-cümlə, hissə-hissə açıb səhnədə göstərirdi. O, quruluş verdiyi tamaşalarla, yaratdığı obrazlarla tamaşaçılara yeni fikirlər, yeni ideyalar tələq edirdi. Onda müəllif fikrini, rejissor istəyini aydınlığa çıxarmaq bacarığı, müasirlik duyğusu çox güclü idi. O, yaradıcılıq axtarışlarından, mütaliə etməkdən yorulmayan, həmişə yeniliyə can atan bir sənətkar idi.

İbrahim Tağı oğlu Həməzəyev 1908-ci il dekabr ayının 25-də Gəncə şəhərində anadan olub. İlk təhsilini Gəncə şəhər məktəbində alan İbrahim Həməzəyev öz bacarığı, çalışqanlığı ilə diqqəti cəlb edirdi. 1922-ci ildə ibtidai məktəbi bitirən İbrahim həmin il Gəncə Pedaqoji Texnikumuna daxil olur. Texnikumun nəzdində fəaliyyət göstərən dram dərnəyində iştirak edir. Səhnə sənətinə məhəbbət, texnikumda oxuduğu illərdən başlayır. Əvvəllər Gəncə İşçi klubunda, sonralar Qadınlar klubunda, bir müddət paralel olaraq Dəmiryolçular klubunda dram dərnəklərinə rəhbərlik edir. Dram dərnəklərində əksəriyyətini özü və Ədil İsgəndərovun hazırladıqları tamaşalarda baş rollarda oynayır. İlk rolu haqqında sənətkar yazırdı: “Gənc fəhlə-kəndli klubunda ilk rolum böyük romantik dramaturqumuz, yaradıcılığı mənim üçün əbədi bir sənət məktəbi olan Hüseyn Cavidin “Maral” pyesində Humay oldu” [3, s. 4]. Pyesin ilk tamaşası 1924-cü il may ayının 9-da Mir İsmayıl Seyidovun quruluşunda (Mir İsmayıl Seyidovun benefisi günü) tamaşaya qoyulur.

Dram dərnəyinin repertuarının əsasını İbrahim Həməzəyevin səhnə təfsiri verdiyi “Aydın”, “Solğun çiçəklər” (C.Cabbarlı), “Bəxtsiz cavan” (Ə.Haqverdiyev), “Hacı Qara” (M.F.Axundov) tamaşaları təşkil edirdi.

Görkəmli sənətkar, xalq artisti Barət Şəkinskaya yazırdı: "15 yaşında mən artıq Qadınlar klubunda göstərilən tamaşalarda çıxış edirdim. Cəsarətlə deyə bilərəm ki, o vaxtın həvəskarlarından gözəl bir teatr açmaq oldur... O vaxt repertuarımızda "Aydın", "Oqtay Eloğlu", "Qaçaq Kərəm", "Laçın yuvası", "Jorj Danden", "Arşın mal alan", "Məşədi İbad", "Evliyəkən subay", "50 yaşında cavan", "Bizim kirayonşın özünü öldürdü", "Zalzələ", "Od gəlini" kimi əsərlər var idi. Rejissorumuz İbrahim Həməzəyev idi" [8, s. 137-138]. 1924-1930-cu illərdə İ.Həməzəyev Nadir ("Nadir şah", N.Narimanov), Qacar ("Ağa Məhəmməd şah Qacar", Ə.Haqqverdiyev), Seyran ("Namus", A.Şirvanzadə), Pərviz, Gavə ("Dəmirçi Gavə", Ş.Sami), Arif ("İblis"- H.Cavid), Aydın, Oqtay, Balax, Elxan ("Aydın", "Oqtay Eloğlu", "Sevil", "Od gəlini", Cəfər Cabbarlı), Həsən bəy ("Məşədi İbad", Üzeyir Hacıbəyov) rollarında uğurla oynayıb, yaratdığı obrazlarla tamaşaçıların sevimlisinə çevrilir, onlarda teatra qarşı rəğbət hissi oyadırdı.

Həməzəyevin teatr sənətinə olan marağını, istedadını nəzərə alan Gəncə Həvəskarlar İttifaqı Şurası 1930-cu ildə onu Bakı Teatr Texnikumunda təhsil almağa göndərir. O, burada Hüseyn Cavid, Aleksandr Tuqanov, Abbasmirzə Şərifzadə, Kazım Ziya, Fabri kimi qüdrətli sənətkarlardan sənətin sirrlərini öyrənir. O, təhsilini davam etdirməklə yanaşı Bakı İşçi Teatrında göstərilən tamaşalarda: "Küləkəf şəhəri"ndə Azad, "Yanğın"da gənc aqronom, "Hind qızı"nda beşinci hindli rollarında çıxış edir.

Teatr təhsilini başa vurandan sonra Gəncəyə qayıdır və doğma kollektivində fəaliyyətə başlayır. 1933-1936-cı illərdə Gəncə teatrında C.Cabbarlının "Yaşar", "1905-ci ildə", "Od gəlini", "Almaz", H.Cavidin "Seyx Sanan", "İblis", Ü.Hacıbəyovun "Məşədi İbad", A.Korneyçukun "Polad qartal", Ə.Haqqverdiyevin "Pəri cadu", "Ağa Məhəmməd şah Qacar", Ş.Saminin "Dəmirçi Gavə", V.Şekspirin "Otello", A.Şkvarçinin "Özge uşağı", A.Şirvanzadənin "Namus" və s. tamaşaları teatrsevərlərə təqdim olunur. İbrahim Həməzəyev bu kollektivdə Qacar ("Ağa Məhəmməd şah Qacar" Ə.Haqqverdiyev), Pərviz və Gavə ("Dəmirçi Gavə", Ş.Sami), Arif ("İblis", H.Cavid), Yaşar, Elxan, Balax ("Yaşar", "Od gəlini" və "Sevil", C.Cabbarlı), Həsən bəy ("Məşədi İbad", Ü.Hacıbəyov), Rədrigo ("Otello", V.Şekspir), Seyran ("Namus", A.Şirvanzadə) kimi müxtəlif səpkili, müxtəlif səciyyəli, müxtəlif xarakterli surətləri maharətlə yaradır [5, s. 169].

1936-cı ildə Naxçıvan teatrında bədi rəhbər vəzifəsində işləyən Yusif Yulduz teatra istedadlı gənc aktyorları cəlb etmək üçün Azərbaycan SSR Nazirlər Soveti nəzdində fəaliyyət göstərən İncəsənət İşlər İdarəsi qarşısında məsələ qaldırır. 1937-ci ildə İncəsənət İşləri İdarəsinin sərnəcamı ilə sənət yarımları üçün İbrahim Həməzəyev Naxçıvan teatrına göndərilir. Həmin ildən ömrünün axırınadək Naxçıvanda yaşayıb və teatrda klassik və müasir pyeslərə rejissorluq edir, maraqlı və yaddaqalan obrazlar silsiləsi yaradır. 1937-ci ilin noyabr ayında teatrda Yusif Yulduzun quruluşunda tamaşaya qoyulan Mirza İbrahimovun "Hayat" pyesində İbrahim Həməzəyev burada ilk dəfə yaratdığı Abbas rolunu teatrsevərlərin diqqətinə cəlb edir. Həmin ildə o, Cəfər Cabbarlının "Almaz" pyesində İbad, "Yaşar"da Yaşar, Qurban Qurbanovun "Ayrım"ında Ayrım, Cəlil Məmmədquluzadənin "Ölürlər"ində Hacı Baxşəli, kefli Səməd rollarında oynayıb.

Naxçıvan teatrında 1938-ci ilin aprel ayının 14-də Səməd Məvləvinin quruluşu və Şamil Qaziyevin bədi tərtibatında tamaşaya qoyulan C.Cabbarlının "Yaşar" pyesində İbrahim Həməzəyevin Yaşar rolundakı çıxışı tamaşaçılar tərəfindən həərətə qarşılıdır. Yaşar-İbrahim Həməzəyev mübariz və işgüzdür. İradəli, məğrur və coşğundur. O, işinin düzliyinə, həqiqətin qələbəsinə, ən bacılıca işə xalqın gücünə inanır.

Öz sənətinin iltı məhəbbətlə sevnən Həməzəyevin təşəbbüsüylə 1938-ci ildə Naxçıvan Pionerlər Evinə məktəbli gənclərdən ibarət dram dərnəyi yaradılır. Bu dərnəkdə az vaxt içərisində M.F.Axundovun "Vəzir-xani Lənkəran", K.Həsənovun "Qaralar ölkə-

sində", M.S.Ordubadinin "On min manatı kim uddu", İ.Həməzəyevin "Qanlı döyüş" kimi pyesləri tamaşaya qoyur.

1939-cu ilin oktyabr ayının 21-də Səməd Vurğunun "Vaqif" dramı Həsən Əliyevin quruluşunda Naxçıvan teatrında tamaşaya qoyulur [17, v. 12]. Naxçıvan teatrının səhnəsində "Vaqif" dramının tamaşaya qoyulması münasibəti ilə xalq şairi Səməd Vurğun 22 sentyabr 1939-cu ildə Naxçıvan Dövlət Dram Teatrının ünvanına göndərdiyi təbrik teleqramında yazılır: "Kollektivinizin yaradıcılıq qələbələrini təbrik edirəm, tamaşada şəxsən iştirak edə bilməyəcəyimdən darın təəssüf edirəm. Səməd Vurğun" [14]. Bu tamaşada Vaqif obrazını İbrahim Həməzəyev oynayıb.

İbrahim Həməzəyev Naxçıvan teatrında aktyor və rejissor vəzifələrdə işlədiyi müddətdə teatrın formalaşmasında, aktyor və rejissor yaradıcılığının inkişafında, kollektivin truppasının müntəzəm olaraq yenilənməsində, sənət ocağının özəl üslubunun təsdiqində böyük xidmətlər göstərmişdir. Onun şəxsi təşəbbüsü ilə teatrın bir sıra qabaqcıl sənətkarları səhnəyə gətirilib.

İbrahim Həməzəyevin işgüzar və səmərəli fəaliyyətinin nəticəsində 1941-ci ildə o, teatrda direktor və baş rejissor kimi məsuliyyətləri, yaradıcı vəzifəyə layiq görülür [5, s. 172]. Onun bu cür məsuliyyətli vəzifədəki fəaliyyəti Vətənin ən ağır illərində təsədüf edir. Teatrın repertuarı qəhrəmanlıq və vətənpərvərlik məzmunlu tamaşalarla zənginləşdi. Teatrda M.Təhməsinin "Aslan yatağı", O.Sarıvəllinin "Babək", S.Vurğunun "Fərhad və Şirin", "Vaqif", S.Rüstəmin "Qaçaq Nəbi", M.Hüseynin "Nizami", A.Şaiqin "Vətən", Q.Musaeyevin "Şərqin səhəri", R.Şahvələdin "Qız qalası", Ə.Haqqverdiyevin "Pəri cadu", C.Cabbarlının "Oqtay Eloğlu", "Od gəlini", M.İbrahimovun "Məhəbbət", Ü.Hacıbəyovun "Leyli və Məcnun", A.Ostrovskinin "Günahsız müqəssirlər", A.Surovanın "Stalinqraddan uzaqlarda", K.Simonovun "Vətən oğlu" kimi bir sıra əsərlər Naxçıvan teatrının repertuarının əsasını təşkil edirdi.

Həmin illərdə İbrahim Həməzəyev müharibəyə gedən gənc istedadlı əvəz etmək üçün bütün imkanlardan istifadə edərək səhnəyə yeni qüvvələr və istedadlı gənclər cəlb edir. Azərbaycan teatrının bu illərdə tam, daqiq xarakteristikasını verən professor Cəfər Cəfərov yazırdı: "... Bununla belə, müharibə dövründə teatr sənəti böyük bir məqsəduyğunluq gücü kəsb etdi; onun müasirliklə əlaqəsi möhkəmləndi, yeni mövzu və surətlərlə zənginləşdi. Teatr ideyaya yüksəldi. Müharibə respublika teatrlarının yaradıcılıq həyatının ritmini dərhal dəyişdi" [1, s. 213].

Həməzəyevin yaradıcılıqda lirik, dramatik səpkili obrazlar silsiləsi xüsusi yer tutur. Bu obrazlardan biri mütəfəkkir şair, başqa biri vətənpərvər qəhrəman, memar, digəri iş əfsanəvi qüvvələr arasında böyük gücə göstərən el qəhrəmanı idi. Qəhrəmanlıq və vətənpərvərlik hisləri ilə aşılanmış sənət nümunələri olan S.Rüstəmin "Qaçaq Nəbi", O.Sarıvəllinin "Babək" tamaşaları müharibə illərində kütlələr arasında geniş təbliğət və təşkilatçılıq işini görürdü. Həməzəyevin sənətkarlıqla "Qaçaq Nəbi" tamaşasında yaratdığı Nəbinin daxilində doğma el-obaya məhəbbət, qarızım mənfur nümayəndələri olan bəy və ağalara qarşı kəskin nifrət hissi ifadə olunurdu. Müharibədən sonrakı illərdə də İbrahim Həməzəyev "Qaçaq Nəbi" pyesini 1946 (b/t. Ş.Qaziyev) və 1956-cı ildə (b/t. M.Qasimov) yeni quruluşlarda tamaşaya qoymuş və özü də baş rolda müvəffəqiyyətlə çıxış etmişdir.

Görkəmli sənətkarın müharibə illərində yaratdığı rollardan biri də S.Vurğunun "Fərhad və Şirin" pyesindəki Fərhad obrazıdır. Obrazın ümumi xarakteristikasını darından duyan, müəlifdən gələn lirik-psixoloji, qəhrəmanlıq, məhəbbət motivlərini ön plana çəkən aktyor yaddaqalan, məzmunlu səhnə surəti yaradır. Aktyor igid, cəngəvar, eşq yolunda əzab və əziyyətə qatlaşan Fərhadın obrazını öz real ifadə üslubu ilə tamaşaçılara

təqdim edirdi. Tamaşada Fərhad-İbrahim Həməzəyev sənəti ilə fəxr edən memar və döğmə vətəni göz bəbəyi kimi qoruyan igid bir cəngavərdir. Fərhad-İbrahim Həməzəyev igid, cəsur qəhrəman olduğu kimi, səvmyə bacaran, mərədanə təbətli, eşq yolunda şəm kimi yanan məhəbbət aşığı idi.

Əyyub Abbasovun "Məlik Məmməd" tamaşasında əfsənəvi divlər, zalım əjdahalar xalqın sədətinə pozur, suyunu kəsir, arzularını puça çıxırır, xalqı canlı qurbanlar verməyə məcbur edir. Xalqın ən gözəl sifətlərini öz şəxsiyyətinə təcəssüm etdirən Məlik Məmməd divlər və əjdahalara mübarizəyə çıxır və onlara qalib gəlir. Həyat və səadət "alma"sını ələ keçirir, divlər və əjdahaları məhv edir. Ölkədə sakit və xoşbəxt yaşayışı təmin edir. Əyyub Abbasovun "Məlik Məmməd" nağıl-pyesi İbrahim Həməzəyevin quruluşunda 1946-cı ilin may ayının 20-də tamaşaya qoyuldu. Görkəmli sənətkarın özü Məlik Məmməd rolunda çıxış etdi. Tamaşa haqqında professor Əziz Şərif yazırdı: "Quruluşçu rejissor İ.Həməzəyev teatrın texniki cəhətləri yoxsul olduğuna baxmayaraq, tamaşanın müvəffəqiyyətlə hazırlaya bildi. Əsərdə baş rolu da İ.Həməzəyev özü oynadı. Bir çox rollarda gördüyümüz İ.Həməzəyev Məlik Məmməd rolunu əfsənəvi planda ifa edir və qəhrəman-romantik səhnə surəti yaradır" [15].

İşini dövrün tələbi ilə quran, gözəl arzularla yaşayan, vətənin, xalqın etimadını qazanan, çətinliklərə sınıq gərən görkəmli səhnə xadimi İ.Həməzəyev Azərbaycan İncəsənət İşlər İdarəsi 1948-ci ilin mart ayında Füzuli (keçmiş Qaryagin) teatrına direktor və baş rejissor vəzifəsinə göndərir. Tam təsərrüfat hesabına yaşayan Füzuli teatrının vəziyyəti Həməzəyevə narahət etməyə bilməzdi. Həməzəyev ağır və çətin sınaq qarşısında idi. Təz bir zamanda güclü və rəngarəng repertuar yaratmaq, geriliyi aradan qaldırmaq lazımlı gəlirdi. O, az vaxt içərisində S.Rüstəmin "Qaçaq Nəbi", S.Vurğunun "Vaqif", İ.Əfəndiyevin "Bahar suları", Ə.Haqverdiyevin "Pəri cadu", S.S.Axundovun "Eşq və intiqam", Ə.Abbasovun "Məlik Məmməd", C.Cabbarlının "Yaşar", A.Şaiqin "Vətən", V.Hacıbəyovun "Leyli və Məcnun", S.Rüstəmovun "Durna", Molyerin "Jorj Danden" kimi əsərlərini tamaşaya qoyur. Özü də bu tamaşalarda baş rollarda çıxış edir.

Müasirlik problemi həmişə zəruri olmuşdur. Zamanla ayaqlaşmaq, müasirlərinin mənaəviyyətinə qida vermək, onların arzusu və düşüncələrini səhnədə ləyaqətlə təcəssüm etdirmək hər bir teatr üçün əsas prinsiplərdir. Bütün bu prinsiplərdən vaxtilə-vaxtında istifadə etməyi bacaran Həməzəyev az bir zamanda Füzuli teatrının nüfuzunu artırır.

1949-cu ilin axır aylarında Azərbaycan İncəsənət İşlər İdarəsinin əmri ilə o, yenedən Naxçıvan Dövlət Dram Teatrının direktoru və baş rejissoru vəzifəsinə qaytarılır. Həmin ilin iyun ayının 20-də İbrahim Həməzəyev quruluşunda (b/t. Məmməd Qasımov) Naxçıvan teatrında tamaşaya qoyulan Zeynal Xəlil "Qatır Məmməd" tamaşasında ədalətli ruh, zülmə, istismara qarşı mübarizə, xüsiləbə sədəqət pafosu ön plana çəkilmiş və qəbəriç şəkildə canlandırılır. Tamaşada rejissor özü oynadığı Qatır Məmməd obrazıyla zəhmətkeşlərin səmimi alqışlarını qazanır (5, s. 69). Tamaşada kənd ədalət içindədir. Bəylər, ağalar kəndlilərə divan tutur, onların var-yoxlarını əllərindən alır. Camaat ağır günlər keçirir. Həyatı daha sürünləndir, düşüclərdə keçən Məmmədin əsas məqsədi "əlləri qara gündən" qurtarmaqdır. O, özünü xalqdan ayırır. Yenilməz gücünün mənaəviyi xalqda görür, səbr kəsəsi dölmüş həmyerlilərini ədalətli uğrunda mübarizəyə qaldırır. Onların mütləqətkil çıxışlarına rəhbərlik edir.

Həməzəyev müvəffəqiyyətlə yaratdığı Qatır Məmməd obrazı barədə Rəşid Qazıyov və Cəlil Vəzirov yazır: "İ.Həməzəyev müvəffəqiyyətlə obrazlarından biri olan Qatır Məmməd aktyora geniş sərəhət gətirmiş, onun sənətkarlığı müasirlik məqəyeyinin parlaq nümunəsi kimi tamaşaçıların rəğbətini qazanmışdı" [3, s. 28]. Tamaşa haqqında undulmuş sənətkar İsa Musayev işə yazırdı: "...quruluşçu rejissor Həməzəyev əsərin

ideyasının tamaşaçılara qəbəriç surətdə çatdırılması üçün dölgün mizanlar yaratmışdır. O, yeni zamanda Qatır Məmməd rolunda səmimi ifası və təbətliyi ilə səhnəyə xüsusi tərəvət gətirmişdir. Tamaşada qəhrəmanlığı, düşmənlərə qarşı bəriçməzlik duyğularını haqıqı bir sənətkar qüdrəti ilə əks etdirən İ.Həməzəyev və Z.Həməzəyeva iki səvən qəlbın məhəbbət, intizar və iztirablarını da təbət bəyaları ilə lirik planda göstərə bilmişdilər. Bu təsiri rəssam M.Qasımovun tamaşaya verdiyi bədii tərtibat daha da artırmış və qüvvətəndirmişdir" [5, s. 174].

Görkəmli sənətkar 1952-ci ildə Moskvağa rejissor sənəti üzrə təkmilləşdirmə kursuna göndərilir [2, s. 164]. Təkmilləşdirmə kursundan qayıdan Həməzəyev C.Cabbarlının "1905-ci ildə", "Sevil", M.İbrahimovun "Hayat", S.Vurğunun "Fərhad və Şirin", S.Rüstəmin "Qaçaq Nəbi", N.Vəzirovun "Hacı Qəmbər", Ə.Haqverdiyevin "Pəri cadu", Malyarovskinin "Şehriçi küpə", Lope de Veqanın "Sevilya ulduzu" tamaşalarını sənsətçələrə təqdim edir.

Məşhur İspan dramaturqu Lope de Veqanın "Sevilya ulduzu" pyesi 1954-cü il dekabr ayının 25-də Naxçıvan teatrının səhnəsində İbrahim Həməzəyevin quruluşunda (qasımov Məmmədov) müvəffəqiyyətlə tamaşaya qoyulur [4, s. 567]. Tamaşada bütün cinayətlərin və faciələrin əsas müqəssiri olan Kastiliya kralı hamını özünə tabe etmək istəyir, haqıqı və ədaləti ayaqlar altında tapdalar. O, məmləkəti idarə etməkdən çox, Sevilyanın şux gözəlləri ilə maraqlandır. Bütün bu səhvəni hissələr onu insanlıqdan çıxarı, amansız bir vəhşiyə döndərir. Don Sañço, Tabera və Estreliya – üç gözə kralıq quruluşunun məngənəsi altında, ədalətli və insanlıq hüquqlarından, bir sözlə mənaəviyyətdən məhrum olurlar. Üç gəncin faciəsi tamaşanın ideya mərkəzinə təşkil edir. İlk anda xoş və fırtavan görünən bu gənclər mütləqiyyətin tərtəditiyi vəhşilik ucbatından vaxtsiz məhv olurlar. Hiyləgər kralın (Məmməd Quliyev) tapşırığı ilə cəngavər Don Sañço-İbrahim Həməzəyev öz dostunun, seviliyi Estreliyanın (Zərəş Həməzəyeva) qarşısında, məşhur cəngavər Taberani (Əyyub Haqverdiyev) öldürməli olur. Tamaşanın konfliktli də məhz buradan başlayır. Don Sañconun-İbrahim Həməzəyevin faciəsi çox dəhşətəlidir. O, bir tərəfdən hədsiz dərəcədə səvidiy Estreliyanın qarşısını, digər tərəfdən özünü ən yaxın dost hesab etdiyi Taberani öldürür. Məhz buna görə də sonradan səhvini anlayın Don Sañço-İ.Həməzəyev: "Mən öz ulduzumu işıqların öz əlimlə öldürdüm", deyir. Bütün tamaşa boyu bu psixoloji gərğiniyi, sarsıntılar, dəxildən gələn hüquqları İ.Həməzəyev təbətly oyunu ilə tamaşaçılara təqdim edir və yaddaqlan obraz yaradır.

50-ci illərdə respublika teatrlarında ideya-bədii cəhətdən dölgün, forma və məzmunca kamil olan bir sıra tamaşalar hazırlanır. Naxçıvan teatrında da Həməzəyevin quruluşunda Q.Xəlilovun "Cinayətin izi ilə", N.Nərimanovun "Nadir şah", M.Şamxalovun "Qayınana", S.Rüstəmov və S.Rüstəmin "Durna", S.Rəhman və S.Ələsgorovun "Ulduz" əsərləri 1957-1958-ci il teatr məvsümündə tamaşaya qoyulur. 1957-ci ildə Həməzəyevin ən böyük uğuru S.Ələsgorovun quruluşunda teatrdə tamaşaya qoyulan H.Cavidin "Şeyx Sənan" faciəsində oynadığı Sənan rolı idi. Görkəmli sənətkarın Sənan surətini yaratması haqqında mətbuat səhifələrində silsilə yazılar verilir. Teatrşünaslar onun oyunuunu analiz edərək yüksək qiymətləndirirlər.

İbrahim Həməzəyev Naxçıvan teatrının kollektivi ilə birlikdə Bakı, Dərbənd, Sumqayıt, Gəncə, İrəvan, Tbilisi, Bərdə, Məğəçevir, Füzuli, Lənkəran, Xankəndi və digər səhər və rayonlarda qastrolda olmuşdur. Qəzetlər də İbrahim Həməzəyevin oynadığı rollar və rejissoru olduğu tamaşalar haqqında dəyərli resenziyalar yazmışdır [12].

1957-ci ildə Hüseyn Cavidin "Şeyx Sənan" əsəri teatrın repertuarına salınır. Tamaşaya quruluş vermək üçün rejissor Ələsgər Şərifov teatrdə dəvət olunur. Onun zəhməti sayəsində tamaşa çox böyük müvəffəqiyyət qazanır. Tamaşada Xumar rolunu ifa edən

xalq artisti Zərəş xanım Həməzəyeva yazırdı: "Teatr festivalında (1957) Həməzəyev Şeyx Sənanın ifasına görə I dərəcəli diploma layiq görüldü. Mənə isə Xumar surətinin ifası üçün festival laureatı adı verildi" [6, s. 13].

Hortorallı istedadla malik olan, yaratdığı hər bir obraza və quruluş verdiyi hər bir tamaşaya həyatilik və təbiiyyət verən, tamaşanın icması mahiyyətini açıb göstərən Həməzəyevin həvəsi və enerjisi tükenməz idi. Onun 60-cı illərdəki fəaliyyəti bunun ən bariz nümunəsidir. O, teatrın həm direktoru və baş rejissoru (1965-ci ilədək), rejissoru, həm də aktyoru kimi yeni-yeni yaradıcılıq zərlərini fəth etmişdir. O, teatrın repertuarının zənginləşdirilməsi ilə ciddi məşğul olmuşdur. 60-cı illərdə C.Cabbarlının "Nəsrəddin şah", İ.Səfərlinin "Ana ürəyi", S.Axundovun "Məzəllizadələr", S.Əliyevin "İki ananın bir oğlu", F.Aşurovun "Qanlı Çinar", K.Ağayevanın "Məhsəti" (quruluşçu rejissor B.Qələndərli), H.Razinin "Odlu diyar", C.Əmirovun "Sahil əməliyyatı" və digər əsərlər tamaşaya qoyulmuşdur.

Naçıxvan teatrının tarixində 60-cı illər parlaq bir səhifə açmışdır. Teatr 1965-ci ildə Bakı şəhərində geniş və tələbəksə tamaşaçı qarşısında K.Ağayevanın "Məhsəti", H.Razinin "Odlu diyar", C.Əmirovun (İ.Həməzəyev tərəfindən səhnələşdirilmiş) "Sahil əməliyyatı" tamaşalarını nümayiş etdirmişdir. Tamaşaların gedişi və artistlərin oyunları haqqında respublika mətbuatında geniş rəylər dərc olunmuşdur. "Odlu diyar" tamaşasının gedişi haqqında Ələsgər Ələkbərovun "Bakı" qəzetində dərc edilmiş məqaləsində göstərilir: "Odlu diyar" tamaşası bizi çox sevindirdi. Bu sevinc hissi hər şeydən əvvəl qüdrətli aktyor oyunu ilə bağlıdır. Əlbəttə, quruluşçu rejissor, Azərbaycanın əməkdar artisti Həməzəyevin bacarıqlı yaradıcılıq işini də buraya əlavə etmək lazımdır. Rejissor Həməzəyev xalqın qəhrəmanlığını, yadelli işğalçılara qarşı mübarizəsini ön plana çək-məklə tamaşanın siyasi istiqamətini düzgün təyin etmişdir. Mizanlar aydın, hərəkətlər dəqiq, vəziyyətlər təbii və qiymətlidir" [9]. "Sahil əməliyyatı" tamaşası haqqında "Bakı" axtaş qəzetində K.Həsənov və "Kommunist" qəzetində Ə.İlham tərəfindən yazılmış rəylər dərc olunmuşdur. Hər iki rəy istəy aktyor oyunu, istərsə də rejissor işini layiqincə qiymət verilməmişdir. "Kommunist" qəzeti isə yazırdı: "Yazıçı Cəmsid Əmirovun "Sahil əməliyyatı" povesti Azərbaycan oxucuları arasında geniş yayılmışdır. Buna görə də onu səhnələşdirmək, povestdəki mürəkkəb hadisələri canlı surətlər vasitəsilə vermək çox böyük bacarıq və teatr təcrübəsi tələb edir. İbrahim Həməzəyevin səhnələşdirib C.Məmmədquluzadə adına Naçıxvan Dövlət Musiqili Dram Teatrında tamaşaya qoyduğu "Sahil əməliyyatı" pyesi bu təcrübənin səmərəli nəticəsidir. İ.Həməzəyev povestdə çərayan edən hadisələrin ən əsaslarını səhno təcəssümü üçün ön ləzizliklərini bacarıqla, yaradıcılıqla seçmiş, povesti demək olar ki, bütünlüklə pyesdə canlandırma bilmişdir... İ.Həməzəyevin ifasında ağır, qorxulu, həm də şərfəli çəkist həyatı tamaşasının gözələri önündə reallığı ilə canlanır" [11].

Naçıxvan teatr sənətinin inkişafı uğrunda yorulmadan çalışsın istedadlı aktyor və rejissor İbrahim Həməzəyev 1965-ci ildə Azərbaycanın xalq artisti adına layiq görüldü.

"Ədəbiyyat və incəsənət" qəzeti isə yazırdı: "Kirovabad Dövlət Dram Teatrında fəaliyyətə başlamış İbrahim Həməzəyev 1937-ci ildə Nəçıxvan Dövlət Dram Teatrında işləyir. Yaradığı səhno obrazları göstərir ki, İ.Həməzəyev xarakter rolların mahir ifaçı-larındandır. Oyunağı obrazların mənovi aləmini doğru, həyatı və emosional boyalarla açmaq İbrahim Həməzəyevin artistlik sənətinin ən yaxşı xüsusiyyətlərindəndir. O, bir rejissor kimi də yaradıcılıq işinə məsuliyyət hissi ilə yanaşır, təqdidçilikdən, tırafəret halını almış səhno priyomlarından uzaqlaşaraq, hazırladığı tamaşanın zəngin və məzmunlu bir şəkildə səhnoədə canlandırılmağa çalışır. Naçıxvan teatrının səhnəsində uzun illər müvəffəqiyyətlə nümayiş etdirilən "Otello", "Pəri cadu", "Məkr və məhəbbət", "Solğun

çiçəklər", "Səyavuş", "Nadir şah", "Vaqif" pyeslərinə onun verdiyi quruluşlar məzmun gözəlliyi və ifadə vasitələrinin təzəliyi ilə diqqəti cəlb edir" [10].

Düz 29 il sonra – 10 fevral 1967-ci ildə Vəli Babayevın quruluşunda tamaşaya qoyulan C.Cabbarlının "Yaşar" pyesində daha mürəkkəb, daha ziddiyətli obraz olan İmamyar rolunda çıxış edir. Zəngin səhno təcrübəsinə malik olan İbrahim Həməzəyev bu mürəkkəb obrazın ümumi tərcümeyi-halını, İmamyarın kimliyini, həyatı baxışını, nə mənsəb sahibi olduğunu son dərəcə real ifadə yozumu ilə canlandırır. "Şərç qapısı" qəzeti isə yazırdı: "Azərbaycan SSR xalq artisti İbrahim Həməzəyev Yaşara qarşı, çox örtülü olsa da əmansız mövqedə dayanan İmamyarı bütün mənovi naqışliyi ilə tamaşaçıya təqdim edir. Artistin ifasında İmamyar hiyləgər, bir qədər "ictimaiyyətiççi" "Yaşara "məhriban və qayğıkeç", eyni zamanda səman altından su yeridib, narazılıq və ziddiyət yaratmaqdan həzz alan maskalanmış düşmən kimi canlanır. Tamaşaçıları İ.Həməzəyevin oyunundan razı qatırlar" [16].

Naçıxvan teatrının kollektivti vaxtaşırı Gürcüstan respublikasında gastrolda olmuşdur. 1969-cu ilin avqustunda Tbilisidə, Marnaulidə, Bolnisidə və digər rayon və kəndlərdə maraqlı repertuarla çıxış etmişlər. "Sovet Gürcüstanı" qəzetində göstərilən tamaşalar haqqında məzmunlu rəylər yazılmışdır [13].

Bütün bu illərdə aktyorluq fəaliyyətinə ayrılmayan İbrahim Həməzəyevin aktyorluq yaradıcılığının zəngin rollar qaleresində 150-dən artıq səhno obrazi var. Bu rolları sənətsünaslıq doktoru, professor İlham Rəhimli şərti olaraq iki qismə bölmüşdür: Birincisi, romantik faciə, faciəvi-psixoloji sevgili və dramatik qəhrəman rolları. İkincisi, müxtəlif ictimai-sosial mənsəpli tipik və xarakterik səhno obrazları [7, s. 458].

İbrahim Həməzəyev Naçıxvan teatrında istedadlı aktyor olmaqla bərabər, həm də rejissor sənətində bacarıqlı, öz sözü, öz nəfəsi olan bir sənətkər idi. O, bir rejissor kimi Azərbaycan, dünya, qardaş xalqlar dramaturgiyasının ən dərin mündəricəli, fəlsəfi ruhlu pyeslərini müasirlik ruhu ilə cəlalayırdı. O, hər tamaşada konkret fikir və məqsəd ifadə edən öz dövrünün, yaşadığı cəmiyyətin bədi, etedik idealını duyan bir rejissor kimi tanınmışdı. O, hamisə müasir repertuar məsələsinə ciddi diqqət yetirər, bədi şüətlə, məzmunlu pyesləri tamaşaya qoyardı. İ.Həməzəyev həm milli, həm də dünya dramaturqlarının klassik və çağdaş mövzulu əsərlərinə quruluş vermişdir.

Azərbaycan dramaturgiyası: "Lənkəran xanının vəzirli" (M.F.Axundov), "Pəri cadu" (Ə.Hağverdiyev), "Müsiəbati Fəxrəddin", "Yağışdan çuxdıq, yağmura düşdükl", "Hacı Qəmbər", "Adı var, özü yox" (N.Vəzirov), "Səyavuş" (H.Cavid), "Ölütlər" (C.Məmmədquluzadə), "Eşq və intiqam" (S.S.Axundov), "Nadir şah", (N.Nərimanov), "Oqta Eloglu", "Od gəlini", "Yaşar", "Aydn", "Sevili", "Solğun çiçəklər", "1905-ci ildə", "Nəsrəddin şah" (C.Cabbarlı), "Qaçaq Nəbi" (S.Rüstəm), "Səmil", "Cavanşir" (H.Mehdi), "Vaqif", "Fərhəd və Şirin" (S.Vürğun), "Babək", "Qatır Məmməd" (O.Sarvalli), "Həyat", "Məhəbbət" (M.İbrahimov), "Vəfa" (R.Rza), "İntiqam", "Səadət çəməsi" (Z.Xəlil), "Bahar", "Aslan yatağı" (M.Təhməsi), "Bahar suları", "Sərhədcilər" (İ.Əfəndiyev), "Od içində" (Ə.Məmmədcanlı), "Vətən", (A.Şaiq), "Bir gəncin manifest" (M.Paşayev), "Torpaq təslim olur", "Müqəddəs arzulər" (H.İbrahimov), "Odlu diyar" (H.Razi), "Xosrov və Şirin" (Q.Qurbanov), "Şərçin qalası" (Q.Musayev), "Azad", "Məlik Məmməd", "Aqil və Sarvinaz" (Ə.Abbasov), "Qız qalası" (R.Səlvəlad), "Günəş doğur" (Ə.Abbasquliyev), "Laçın" (T.Əyyubov), "Dağlarda", "Məzəllizadələr" (S.Axundov), "Komsomol poeması" (İ.Coşğun), "Viedən əzəbi" (Əliyar Yusifli), "Ana ürəyi" (İ.Səfərlı), "Sahil əməliyyatı" (C.Əmirov), "Dan yerli söküləndə" (Q.Məmmədov), "İki ananın bir oğlu" (S.Əliyev), "Qanlı Çinar" (F.Axundov), "İlan yuvasında fırtına" (Ə.Qəmbərov), "Canlı heykəl" (S.Rəşidli), "Cinayətin izi ilə" (O.Xəlilov), "Qız atası" (Ə.Əsgərov).

Rejissorun musiqili komediya janrında qurulmuş verdiyi əsərlər: “Əsli və Kərəm”, “Leyli və Məcnun”, “Arşın mal alan”, “Şah Abbas və Xurşidbanu”, “Ər və arvad”, “Məşədi İbad”, “Aşıq Qərib”, “Evlilik subay”, “Toy”, “Xoşbəxtlər”, “Xoş gəlmisiniz”, “Aydınlıq”, “Əliqulu evlənir”, “Nişanlı qız”, “Üldüz”, “Toy kimindir?”, “Gözün aydın”, “Beş manatlıq gəlin”, “Ürək çalınlar”, “Durna”, “Qayınana” forma gözəlliyi, zəngin ifadə vasitələri ilə seçilən sənət nümunələridir.

Həməzəyev tərcümə əsərlərinin teatrın repertuarında müəyyən yer tutmasına xüsusi diqqət yetirirdi. O, tərcümə pyeslərinin seçilməsində teatrın fundamental yaradıcılıq konsepsiyasına əsas götürür, janr olvanlığına, mövzu müxtəlifliyinə çalışırdı. Bu baxımdan onun qurulmuşunda oynanılan dünya dramaturgiyası: “Məkr və məhəbbət” (F.Şiller), “Romeo və Culyetta”, “Otello”, “On ikinci gecə”, “Qış nağili” (V.Şekspir), “İki ağanın bir nökrəti” (K.Qoldoni), “Dağıdılmış piyalə” (Van Şi Fu), “Sevilya ulduzu” (Lope de Vega), “Günahsız müqəssirlər” (A.Qostrovski), “Şən nəğmə” (V.Şkvarkin), “Stalinqradın uzaqlarda” (A.Surkov), “Səhrihli küpə” (Malyarovski), “Xəyanət” (Biçarin), “Adaxlılar” (A.Tokayev), “Xeyrixah adamlar”, “Vətən namusu” (G.Mdivani) tamaşaları teatrın repertuarında möhkəm yer tutan, forma və məzmun cazibədarlığı ilə seçilən, aktyor ifalarına görə əlvan səhnə əsərlərindəndir.

Görkəmli sənətkarın yüksək təşkilatçılıq bacarığı və kollektivlə işləmək səriştəsi nəzərə alınaraq Naxçıvan teatrında direktor və aktyor (1941-1945), direktor və baş rejissor (1943-1961) qısa fasilələrlə, direktor (1964) vəzifələrində işləmişdir. 1947-1948-ci il teatr mövsümündə yardım üçün Qaryagin (indiki Füzuli) Dövlət Dram Teatrına göndərilir. Qısa müddətdə teatrın yaradıcılığında durğunluğu aradan qaldırmağa nail olur.

İbrahim Həməzəyevin yüksək bədii zövqü vardı və buna görə də onun rejissorası sənətkar taxayılığının genişliyi, ifadə vasitələrinin zərifliyi, qurduğu şəxli mizanal estetik çalarlarının əlvanlığı, tamaşaya verdiyi forma poetikası ilə seçilirdi. O, fəaliyyət göstərdiyi illərdə rejissor kimi 150-dən çox tamaşaya qurulmuş vermişdir. Aktyorluq və rejissorluq fəaliyyətinə görə 17 iyun 1943-cü ildə Azərbaycan Respublikasının əməkdar, 15 oktyabr 1965-ci ildə xalq artisti fəxri adlarına layiq görülür, 1979-cu ildə Qırmızı Əmək Bayrağı ordeni ilə təltif olunur. Görkəmli aktyorun 1959-cu ildə anadan olmasının 50, səhnə fəaliyyətinin 30, 1979-cu ildə anadan olmasının 70, səhnə fəaliyyətinin 50 illiyi Naxçıvan və Bakı şəhərlərində qeyd edilir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, Ümummilli lider Heydər Əliyevin 3 yanvar 1999-cu il tarixli sərəncamı ilə 90 illik yubileyi geniş miqyasda keçirilir.

Görkəmli sənətkar İbrahim Həməzəyev 1982-ci il fevral ayının 3-də Bakı şəhərində vəfat edir, həmin ayın 4-də Naxçıvan şəhərində dəfn edilir.

ƏDƏBİYYAT

1. Cəfərov C. Azərbaycan teatrı. Bakı: 1974, 314 s.
2. Əlisəoğlu Q. Ömrün zirvəsi. Bakı: Aras, 2000, 193 s.
3. Qazıbəyov R., Vəzirov C. İbrahim Həməzəyev. Bakı: İşıq, 1982, 48 s.
4. Qəhrəmanov Ə., İbrahimov S., Cəfərov F. Naxçıvan teatrının salnaməsi. Naxçıvan: Əcəmi, 2910, 736 s.
5. Qəhrəmanov Ə. Cəlil Məmmədquluzadə adına Naxçıvan Dövlət Musiqili Dram Teatrı. Bakı: MBM, 2004, 420 s.
6. Məşəl kimi yanan ürək. Bakı: Təbriz, 1999, 64 s.
7. Rahimli İ. Azərbaycan teatr tarixi. Bakı: Çəşəoğlu, 2005, 864 s.

7. “Azərbaycan” jur., 1974, № 5, s. 137-138.

8. “Bakı” qəz., 1965, 25 iyun.

9. “Ədəbiyyat və incəsənət” qəz., 1965, 26 iyun.

10. “Kommunist” qəz., 1965, 22 iyun.

11. “Mingəçevir işçisi” qəz., 1957, 13 iyun.

12. “Sovet Gürcüstani” qəz., 1969, 2 avqust.

13. “Şərq qapısı” qəz., 1939, 21 sentyabr.

14. “Şərq qapısı” qəz., 1946, 6 iyun.

15. “Şərq qapısı” qəz., 1968, 26 fevral.

16. Naxçıvan MDA. F. 50, siy. 1, iş 20, v. 12.

Али Габраманов

ИБРАГИМ ГАМЗАЕВ: ЖИЗНЬ, ПРОШЕДШАЯ НА СЦЕНЕ

В статье описывается жизнь и творчество известного режиссера и актера Ибрагима Гамзаева, оценивается его роль в формировании Нахчыванского театра, в составлении богатого репертуара, в осуществлении удачных постановок. Особо отмечается талант актера и режиссера Ибрагима Гамзаева.

Ключевые слова: Нахчыванский театр, Ибрагим Гамзаев, главный режиссер, актер, сцена, директор.

Ali Gahramanov

IBRAHIM HAMZAYEV: LIFE PASSED ON THE STAGE

The paper focuses on the life and art of prominent stage master, talented director and actor Ibrahim Hamzayev, his peculiar features of his scene, and his services in the formation of Nakhchivan Theater, repertoire enrichment, and successful performance. The essence of his performance, the fate of a successful scene is focused on.

Keywords: Nakhchivan theater, Ibrahim Hamzayev, chief director, actor, stage, director.

(AMEA-nın mixbir üzvü Əbilfəz Quliyev tərəfindən təqdim edilmişdir)